

УДК 811. 61.81'342.8/9

І.А. НАВАРЕНКО,
*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри романської філології
Київського національного лінгвістичного університету*

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІСПАНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ

Статтю присвячено дослідженню лінгвопрагматичних особливостей іспанської народної казки. Напрямок роботи відображає загальну тенденцію інтересу вчених до концепції взаємозв'язку мови та культури народу, носія мови, з одного боку, та окремих проблем мовознавства теоретичної і прикладної значущості – з іншого. Аналіз загальних ознак іспанських народних казок базується на детальному описі жанру казки з критичним коментарем до підходів науковців до визначення цього жанру як найпростішого і водночас складного, оскільки інтуїтивні знання людини дозволяють їй виокремити казку серед інших видів творів.

Ключові слова: іспанська народна казка, прагматична спрямованість тексту, жанрова специфіка, фольклорний текст.

Тексти казок є предметом вивчення вже багато століть. Вони привертали увагу етнографів (М.І. Костомаров, П.О. Куліш, І.І. Манжура, Є.М. Мелетинський), літературознавців (А. Арне, О.М. Афанасьєв, О.Ю. Бріцина, В.Я. Пропп) педагогів (А.О. Маніченко, Л.Б. Фесюкова), філософів (М. Луїза фон Франц, К. Густав Юнг), які досліджували джерела фольклорних казок і підготували ґрунт для глибокого аналізу казки як невичерпної духовної скарбниці народу. Так, філологи розглядали жанрові особливості літературної казки (Л.В. Овчинникова); мовну картину фантастичної казки (О.Ф. Лавриненко, К.П. Єсипович); семантико-синтаксичну структуру казки (О.Ф. Леонтьєва, С.В. Шевчук); структурну форму мовлення персонажів (Т.І. Вавринюк); жанрові особливості різних видів казок (А.В. Анікін, О.Д. Нефьодова), були визначені поетико-стильові традиції фантастичної казки, особливості комунікативно-прагматичної організації (Н.Л. Мастилко); питання інтонаційної динаміки казки (Т.І. Саєнко).

Саме тому актуальність роботи зумовлюється загальною спрямованістю сучасних досліджень на вияв механізму побудови комунікативно ефективного дискурсу з урахуванням інтеграції одиниць різних мовних рівнів для створення ефективного моделі мовленнєвого акту.

Метою дослідження є визначення лінгвопрагматичних особливостей текстів іспанської народної казки шляхом виявлення їх комунікативних стратегій і тактик.

Досягнення поставленої мети зумовило вирішення таких завдань:

- встановити концептуальні основи дослідження процесу актуалізації текстів іспанської народної казки;
- окреслити жанрові ознаки цих текстів;
- визначити комунікативний та прагматичний потенціал текстів іспанської народної казки;
- виявити їх лінгвопрагматичні особливості.

Об'єктом дослідження виступають тексти іспанської народної казки.

Предметом дослідження є лінгвопрагматичний аспект текстів іспанських народних казок та вивчення його особливостей.

Матеріалом дослідження є тексти іспанських казок, відібрані з фольклорних творів іспанської літератури.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети й розв'язання конкретних завдань дослідження ґрунтується на загальних положеннях *системного аналізу* із застосуванням таких методів та прийомів: *метод лінгвістичного спостереження* при визначенні жанрових характеристик іспанської народної казки, *метод семантичного й комунікативно-прагматичного аналізу* для визначення структурної будови зв'язного тексту, *статистичний* – для опрацювання отриманих результатів.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що на матеріалі іспанської народної казки здійснено аналіз лінгвопрагматичних особливостей фольклорних текстів у реалізації їх комунікативних стратегій і тактик.

Періодом становлення іспанської народної казки як жанру називають конкретний історичний період: від можливої появи перших усних жанрів місцевою мовою до перших писемних пам'яток іспанською мовою (XV–XVII ст.). Це початок становлення національної мови й літератури, який являє собою період виокремлення художнього повідомлення на фоні інших. Національна літературна мова з'явилася раніше, ніж безпосередньо сама національна література, але писемна літературна мова не є первісним утворенням, вона проростає на ґрунті усної народної творчості і використовує досвід дописемної літератури [1, с. 12]. Історичний взаємозв'язок мови й літератури виражає закономірності розвитку самобутньої духовної культури народу, животворні сили якої – історія, звички, бажання, мета, віра, почуття, пісні, казки тощо – сприяють динаміці вдосконалення мовних форм думки, мовних процесів у мовленнєвій діяльності [2, с. 32].

Сучасні дослідники іспанської народної казки (А. Родрігес Альмодовар, М. Аурільо Еспіноза), зазначаючи її належність до пам'яток усної творчості, говорять про приналежність казкових творів до конкретного історичного періоду, про їхню роль в історії формування національної мови й літератури. Тому, за їхнім визначенням, текстам іспанської народної казки притаманні закріпленість тематики, інваріантність композиційної структури, чітка співвіднесеність із жанровими ознаками.

Саме слово «казка» фігурує в писемних джерелах не раніше XVI ст. і набуває сучасного значення з кінця XVIII – початку XIX ст. Відомо, що слово «казка» *cuento* (ісп.), *conte* (фр.) увійшло в романські мови з латинської *compitus*, що означає *переказування, переказування*. У XVIII ст., коли вона почала своє самостійне існування, термін «казка» *cuento* або еквівалент *fábula* (хронологічно послідовне зображення подій і пригод у художньому творі; розповідь про події, змальовані в епічних, драматичних, ліро-епічних сюжетах твору) по відношенню до літератури вживається на рівних правах поряд з термінами «роман, повість, оповідання» (*cuento, novela*). Незважаючи на те, що публікувалися численні збірки казок і казкових оповідань, лише у XIX ст. казка була визначена як літературний твір, домінантними ознаками якого є фольклорна основа та обов'язкова настанова на відсутність вірогідності (*relato sin garantía histórica / оповідання без історичної достовірності* – Х. Коромінос). Для позначення відповідного виду усної прози в європейських мовах використовувався також термін «байка» (*cuento corto, fabulilla*), який був витиснений новим – «казка» (*cuento, fábula*). Підтвердженням цього є підручники з риторики, які дозволяють судити про початковий період визначення іспанської народної казки як окремого літературного жанру.

Іспанські усні народні казки (*cuento áureo* – золота казка) – це невеликі за обсягом прозові оповіді усної традиції. Їх розповідали на вечірках або зібраннях, в селах або містах, серед селян або поважним персонам, навіть королям та їх оточенню; у час спекотної сієсти або біля нічного ліхтаря, на відпочинку або під час подорожі. Ранні іспанські казки були схожі на анекдоти, якими пожвавлювали бесіду (що є характерною традицією іспанців розказувати анекдоти). Дослідники іспанської народної казки визначають такі функції усної казки періоду її формування як жанру: *розвеселити, захопити, зацікавити* [6, с. 27–30].

Казки здавна посідали в історико-культурному житті народу Іспанії одне з чільних місць, що зумовлювалось їх здатністю проникати в різноманітні сфери життя, відображати найхарактерніші риси повсякденного буття, конкретним виявом прагнень захопити художню уяву найширшого кола різних за своїм характером слухачів. Неодмінною передумовою життєвості казки, запорукою популярності є гармонійне поєднання художнього вимислу з установкою на те, щоб розважити, заінтригувати слухача, полонити його уяву неймовірністю відображуваних подій та ситуацій. В іспанській казці, як і в казках інших європейських народів, фантастичне органічно поєднується з історичним елементом.

Іспанська народна оповідальна творчість, зберігаючи характерні національні риси, водночас виразно тяжіє до загальносвітової фольклорної традиції, перегукується з нею. Розвиваючись протягом тривалого часу, вона постійно збагачувалась, засвоюючи кращі здобутки місцевих традицій та активно взаємодіючи з казками інших народів. Внаслідок цього в іспанських народних казках склалась характерна поетика, розвинувся суто народний стиль художнього відображення дійсності.

Дослідники фольклору називають три джерела походження іспанської народної казки, яка в XVII ст. виокремилась в самостійний жанр:

1) зі Стародавнього Сходу – старі теми і сюжети, які були розповсюджені по всій Європі (*misoginia* – про презирливе ставлення жінки, *adulterio* – про подружні зради, *burlesco* – гумористичні);

2) численні греко-латинські казки, які наслідують лінії католицьких і латинських сюжетів – захоплення класичним світом, гуманізм, релігійна спрямованість казкових творів;

3) короткі анекдоти про відомих людей [6, с. 30].

У текстах іспанських народних казок змальовано антагоністичні стосунки в соціальних сферах – між бідняками й панівною верхівкою («*El pandero de piel de piojo*»), в сім'ї – між чоловіком і дружиною («*Pereza y testarudez*»), в особистих стосунках між простими людьми – лінивим і працьовитим, дурнем і мудрим («*El préstamo*», «*Simón el Tonto*»). Іспанська народна казка порівняно з іншими казковими оповідями є найбільш наближеною до реальної дійсності суспільства. Конфлікт у цих творах переважно виникає у сфері соціальних або сімейних відносин і розв'язується не за допомогою магічного помічника, а завдяки власним зусиллям героїв [3].

У XVI–XVII ст. більше надається перевага літературним опрацюванням, ніж усним народним текстам. Народні казки починають витіснятися на друге місце. Так, Іспанія «золотої доби» – це батьківщина провідного прозового жанру новоевропейської літератури. Саме в Іспанії роман бере свій початок (науковці говорять про два кореня: від «*Дон Кіхота*» Сервантеса і від шахрайських романів («*Життя Ласарільо з Тормеса*»), прообразом якого є народні казки. Іспанська література «золотої доби» складається і розвивається під впливом італійської новелістики. Новели остаточно жанрово оформлюються під пером Сервантеса – творця «*Novelas ejemplares*». Як різновид оповідання з'являються новели (*novela pintoresca, novela picaresca, novela corta, cuento novelado*), суть яких полягає у розширенні можливостей новели порівняно з традиційною казкою [6, с. 50]. До таких перехідних творів – від казки до новели – відносять перші друковані твори «*Las olas del padre Felipe*», «*La historia de Quiquibio*», «*El patrañuelo*», «*Novela cortesana*».

Кортасар і Більєрі, досліджуючи іспанську казку епохи Відродження, характеризують її як вже остаточно сформований окремий жанр і говорять про виникнення в той час чарівної казки і пригодницьких коротких оповідань, першоджерелом яких була казка. Казкові герої епохи Відродження набувають характерних рис, персоніфікуються, ускладнюється сюжет. У тексти вкрапляються діалоги з метою надання мовленню казки більшої експресивності й виразності.

Традиційність норм побудови народної казки, які поширюються як на форму, так і на зміст оповіді, її універсальність та відсутність авторського права на текст остаточно відмежовують у той період народну казку від літературно опрацьованого авторського тексту.

Проте з часом в іспанській бароковій прозі починає переважати риторичний початок. Він підпорядковує собі ренесансне «наслідування природі». Образ «персонажа внутрішнього» в літературі того періоду змінюється типом «персонажа зовнішнього», стурбованого тим, як він виглядає в очах інших, який вибудовує своє «я» за канонами, нав'язаними йому

соціумом. Стиль прози бароко характеризує химерне переплетіння алегоричної образності й натуралістичного гротеску, фантастики й побутописання. Усе частіше прозаїки (наприклад, Ф. де Кеvedо) тяжіють до розробки (у тому числі й пародійної) вже існуючих фабульних схем, до стильових кліше фольклорних текстів. Разом з тим «літературність» їхніх текстів парадоксально поєднується з використанням прийомів стилізованого мовлення, «майданного» гротескного слова, низового фольклору (José Manuel Blecua).

У цілому іспанська проза першої половини XVII ст. розвивається по лінії відходу від романної традиції: перевага надається алегоричній «епопеї в прозі» («*El Crítico*» Б. Грасіана), дотепним повчальним висловлюванням («*Oráculo manual*» Б. Грасіана), сатиричному «баченню» («*Los Sueños*» Ф. де Кеvedо), виходом перших збірок казок («*Emblemas morales*» С. де Коаррубіаса). Усупереч труднощам історичного шляху, іспанська казка розвивалася і свідчила про те, що в мистецьких пошуках іспанські письменники йшли в ногу з письменниками Європи і світу.

М. Аурільйо Еспіноза, дослідник «золотого періоду», пише, що тексти казок того часу, які збирали і відбирали, підлягали літературній інтерпретації. Вони подорожують від одного автора до іншого, і кожний довершує казковий текст своїми варіантами. Педро Руйс Перес у своїй праці «*La historicidad del discurso y el carácter oral del cuento no literario*» зазначає, що XVI–XVIII ст. – це процес розмежування між фольклорною і літературною казками, це формулювання наукової парадигми, яка наслідуються дотепер.

Цей період є періодом виокремлення піджанрів казки: дидактична фабула – *didácticos*, новели про видатних людей – *facésia*, оповідання про класичних героїв – *apoteigma*, фабула про тварин – *suento etiológico*, виховні короткі оповідання обов'язково з прислів'ям, гумористичні оповідання – *chiste*. З'являються перші спроби класифікації казки (П. Руйс Перес, М. Чевальєр), ускладнюється її визначення, додаються чарівні й релігійні казки. Герої цих казок – жінки і чоловіки, дурні та кмітливі, красиві або потворні герої. Але найбільш поширеними й популярними все ще залишаються гумористичні казки.

Час і простір в іспанських казках (як і в казках інших народів) обмежені – нема передісторії, зображуються лише деякі фрагменти з життя. Мова йде про події, які почалися й закінчилися в конкретний проміжок часу.

Наприклад, *Un día.../ Одного дня...; Era maravilloso día de primavera... / Був чудовий весняний день...*

Парадокс текстів іспанської народної казки полягає в тому, що за умови мінімальної інформації віддзеркалюється максимальна площа соціальних звичок: (зображується побут, традиції, відносини між людьми, колорит національної мови тощо). Іспанська казка – це картинка епохи, де є усі соціальні класи, звичаї релігійної церемонії, життя простих і титулованих людей (селян, королів, суддів, шахраїв, хвастливих кавалерів тощо).

Характерною особливістю є також невелика кількість персонажів (1–3). Наприклад, в казці «*La cigarra y la hormiga*» – 2 (цикада й мураха), «*Pulgarcito*» – 2 (чоловік і блоха), «*Sarita y sus ovejitas*» – 3 (дівчина і двоє незнайомців), «*La abejita Isabel*» – 1 (бджілка), «*La rana que se durmió*» – 1 (жабка).

Казкар в іспанських казках – хроніст подій, який лише дозволяє діяти персонажам, він не оцінює героїв, тільки дає їм характеристику: *кульгавий (cojo), потворний (feo), боягузливий (cobarde), дурний (tonto)*. Наприклад:

Los dos mayores eran inteligentes y aplicados, pero el tercero era algo simplote y le gustaba más jugar que estudiar («La gaita maravillosa»). / Два старших були розумними і старанними, але третій був трохи простуватий, і йому більше подобалося грати, ніж вчитися.

Зазвичай казкар для аудиторії залишається незнайомим: ми не знаємо ні про його соціальний статус, ні про місце його походження. Ми лише чуємо його розповідь про інших. Наприклад:

Cuéntase que había una vez un Príncipe llamado Andana, hijo del rey Perico y la reina Mari-Castaña, que tenía gravísimo defecto de carecer de memoria («El príncipe desmemoriado»). / Розповідають, що жив колись принц на ім'я Андана, син короля Періко і королеви Марі-Кастаньї, у якого була дуже важка вада – відсутність пам'яті.

Кожний твір іспанської народної казки має свою внутрішню систему, індивідуальну особливість викладення сюжету. Письменники-фольклористи збирали казки, відбирали і згруповували за жанровими ознаками. Спочатку це були зібрання без класифікації за темами або за іншою організацією. Так, першими друкowanими збірниками казок, що дійшли до наших часів і в які увійшла казка як рівноправний художній текст, є «*Libro de Alejandro*» (XIII ст.). У цьому збірнику надруковані різні за жанром стародавні тексти. А також збірники казок Тімонеди і видавництва Санта Крус («*La Floresta española*»).

Збірки казок того періоду відповідають законам художньої літератури. Якщо в усних казках не зустрічаються складні форми, то художньо опрацьовані казки стають більш просторими, описовими. Вони вже не нагадують розмову в певний момент, не є продовженням попередньої розмови. Це вже самостійний художній твір з детальними описами, системою образів і домінуванням естетичної ідеї. Але в усіх текстах залишається центральною ідеєю боротьба *добра і зла* і обов'язкова перемога добра.

Іспанські народні казки збереглися у вигляді манускриптів чи у друкowanих збірках. У манускриптах залишились тексти, які видавництво вважало несерйозними для того, щоб друкувати («*Luís de Pinedo*», «*Caribay, Arguijo*», «*Zapata*»). Але збереглися збірки, які були не лише надруковані але й передруковані десятками примірників (*Mexía* – 26 примірників, *Santa Cruz* – 20). Дослідник іспанської народної казки «золотого періоду» Педро Руйс Перес вважав, що доступ до видавництва отримали лише ті тексти, які мали виховне значення, а решту не було необхідності друкувати. Надруковані розважальні казки потрапили до збірки Тімонеди лише тому, що він сам був видавцем і самостійно відбирав тексти для видання. Іспанська казка зазнає великого впливу з боку італійської культури у період свого становлення. У цей час виходить велика кількість збірників із перекладеними італійськими казками та іспанськими казками із запозиченими італійськими сюжетами, мотивами й персонажами.

Р. Менендес Підаль зауважував, що з появою друкowanих текстів з'являється велика кількість варіантів казок. До традиційних усних оповідань додалися нові персонажі, змінилися місця подій і час, але жорсткий каркас самого тексту й головна його мета залишились провідними. Важлива деталь: художньо опрацьовані казки набувають своєї соціальності. У діалогах яскраво відображається соціальне походження персонажів: мовлення звичайних людей характеризується простими реченнями, вигуками, однозначними висловлюваннями, тоді як мовлення титулованих персонажів характеризується розширеними реченнями, метафоричністю, багатозначністю лексики.

Наприклад, **розмова двох селян, чоловіка й жінки:**

- ¡*María, no me hagas enfadar!*
- ¡*Quico, no me pongas nerviosa!*
- ¡*Yo no amaso!*
- ¡*Yo tampoco!*
- ¡*No riñamos!*
- *Eso, de tí depende («Pereza y testarudez»);*

розмова лікаря й султана:

- *El remedio más eficaz para curarte, señor, no se encuentra aquí, en Turquía...*
- ¿*Qué remedio es eso?*
- *Una especie de ungüento hecho con manteca de cristiano y unas hierbas milagrosas que sólo yo conozco... Pero, desgraciadamente, aquí es muy difícil encontrar un cristiano...*
- ¿*Y las hierbas?*
- *Las hierbas, pues sí, señor...*
- *Prepara entonces las hierbas y mis médicos te sacarán la manteca a ti mismo... («El príncipe desmemoriado»).*

З наведених прикладів можна побачити різницю між мовленням простих людей і людей, що належать до привілейованого кола: прості люди висловлюються простими непоширеними реченнями – титуловані персонажі говорять поширеними реченнями, використовуючи вставні слова (*entonces, pues, sí*), складні граматичні конструкції (наприклад, дієприкметниковий зворот – *ungüento hecho con manteca de cristiano*). Експресивність мовлен-

ня у простих людей досягається вживанням окличних речень, дієслова стоять у наказовому способі (*no te pongas, no riñamos*). У мовленні заможних людей для надання експресивності застосована оціночна лексика (*desgraciadamente*), метафори (*te sacarán la manteca a ti mismo*) й епітети (*unas hierbas milagrosas*), широке використання прислівників та прикметників у порівняльному ступені (*más eficaz*).

Мета літературної казки – донести якусь ідею чи поняття, привернути увагу до проблеми, показати зразки високої моральності. Тоді як головним у фольклорній казці є, переважним чином, сюжет. Розмежовуються функції казки: фольклорні (від розповіді до слухання), новелістичні (для читання).

У цей період вже чітко виокремлюються як піджанр казки «чарівні казки» (*cuentos maravillosos*). На особливу увагу в чарівних іспанських казках заслуговує образ феї. При уважному розгляді виявляється, що феї є весільними, всемогутніми, вони не підкоряються законам світу, вони незрозумілі простим смертним [10].

Герої чарівних казок вже не такі схематичні, як прийнято у фольклорній традиції. З'являється психологічний аналіз персонажів: вони думають, страждають, вагаються тощо. Цей психологічний аналіз мотивів поведінки людей набуде свого розвитку і в інших авторських текстах казок початку XIX ст.

Таким чином, можна зробити висновок, що іспанська казка як жанр із давніх часів посідає важливе місце серед фольклорних творів усіх народів світу. На текстах казки позначився вплив різних історичних епох, починаючи від первісного суспільства і до наших днів. Усе це свідчить про важливе місце іспанської народної казки у культурно-побутовій практиці іспанського суспільства на різних етапах історичного розвитку і про тісний зв'язок із життям народу. Цей жанр найлегше переходить кордони. Процес міграції, якого зазнала іспанська казка, є обміном національних цінностей. Поширюючись за межі державних кордонів, казки зазнають місцевого впливу і змін. Казкар влітає нові мотиви, взяті з інших казок, і деякі з цих мотивів розростаються в самостійні казки. У ході історії тексти деяких казок зазнавали істотних змін, зникали, з'являлися нові, але дотепер основна ідея казки – «боротьба добра і зла» – не втратила своєї актуальності, про що свідчить звернення сучасних авторів до казкових традицій фольклорних текстів.

Список використаної літератури

1. Григорьев В.П. Становление языка испанской национальной литературы / В.П. Григорьев. – Л.: Изд-во гос. пед. ин-та, 1975. – 87 с.
2. Данилич В.С. Феномен человека в системе языка и картине мира (по памятникам эпохи становления национального языка и национальной литературы Испании) / В.С. Данилич. – К.: Издат. центр КГЛУ, 2000. – 246 с.
3. Мاستилко Н.В. Іспанська народна казка: жанрово-композиційний та лінгвопрагматичний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / Н.В. Мاستилко; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2004. – 186 с.
4. Almodóvar A.R. Los cuentos populares, o la tentativa de un texto infinito / A.R. Almodóvar. – Murcia.: Universidad de Murcia, 1989. – 128 p.
5. Espinosa M. Cuentos populares españoles / M. Espinosa // Cuento folclórico y literaturas del siglo XI. – Brasil: Rio de Janeiro, 1967. – № 78. – P. 384–387.
6. Chevallier M. Cuentecillos tradicionales en la España del Siglo de Oro / M. Chevallier // Cuento tradicional, cultura, literatura. – Salamanca: Universidad de Salamanca, 1999. – P. 12.
7. Biglieri A. Inserción del explum medieval. El Libro de buen amor / A. Biglieri // Revista de Filología española. – Auster, 1990. – P. 81–101.
8. Kortasar J. Algunos aspectos del cuento / J. Kortasar // Casa de las Américas. – 1962. – № 15–16. – P. 63.
9. Menéndez P.R. Cervantes y la epopeya / P.R. Menéndez // Homenaje a Cervantes. – Valencia, 1950. – P. 419–443.
10. Zarzuela A.R. Leyendas de hadas [Електронний ресурс] / A.R. Zarzuela. – Editoria LIBSA, 2005. – Режим доступу: <http://www.elmundodelashadas.com/>

Статья посвящена исследованию лингвопрагматических особенностей испанской народной сказки. Направление работы отражает общую тенденцию интереса ученых к концепции взаимосвязи языка и культуры народа, носителя языка, с одной стороны, и отдельным проблемам языкознания теоретической и прикладной значимости – с другой. Анализ общих признаков испанских народных сказок предшествует подробное описание жанра сказки с критическим комментарием к подходам ученых к определению этого жанра как самого простого и одновременно сложного, поскольку интуитивные знания человека позволяют ему выделить сказку среди других видов произведений. Установлена роль сказки в изучении лингвистической природы функционального стиля устной речи.

Ключевые слова: испанская народная сказка, прагматическая направленность текста, жанровая специфика, фольклорный текст.

The article deals with the research of linguistic and pragmatic peculiarities of Spanish folk tales. The author investigates general tendency of the concept of interrelation of language and culture of nation.

Key words: Spanish folk tale, interrelation of language and culture of nation, pragmatic character of the text, folklore text.

Надійшло до редакції 8.06.2012.